

Folyóiratok mikrofilmen – egy megoldás a raktári gondok enyhítésére

A Beecham Pharmaceuticals Research Division (Gyógyszerészeti Kutatóintézet) programot dolgozott ki a kutatóhelyeken működő könyvtárak égető raktározási gondjainak enyhítésére. A középtávú fejlesztési (részben állománygyarapítási) koncepció kidolgozásával azt a munkacsoportot bízták meg, amely a soron következő könyvtári feladatokban – és általában a könyvtári munkákról – eddig is döntött. (Tagjai: az öt intézeti könyvtár vezetője, kutatók. A munkacsoport döntéseit a Tájékoztató Szolgálat vezetője koordinálja).

A javaslattal szemben támasztott követelmények:

- a gyarapítás üteme és a megrendelt kurrens időszaki kiadványok félesége nem csökkenhet,
- a raktározási helyiség és a költségkeret nem nőhet; a mikroformák használatának lehetőségei számításba veendőek.

A javaslat kidolgozásánál fogódzó volt, hogy az egyik intézeti könyvtár számára (Harlowi Medicinal Research Centre) már folyamatban volt egy 10 évre szóló fejlesztési terv készítése (amelynél ugyanúgy döntőek voltak – az új épületbe költözés ellenére is – a helymegtakarítási szempontok).

Előkészítő munkák

Az előterjesztés négy lehetőséget elemzett, mérlegelve mindegyiknél az előnyöket és a hátrányokat. Háttéranyagát az összefolyóirat-állomány kötetszáma, elhelyezése és a használati mutatók adták.

A vizsgált lehetőségek:

1. A folyóiratok megőrzése papírfórmában és folyamatos kötetésük (eddigi gyakorlat).

Előny:

nincs észrevehető gyarapítási költségnövekedés.

Hátrány:

- a) növekvő raktározási gond (polcfolyóméter-növelés, fődémterhelési problémák, a raktári rendben gyakori módosítás stb),
- b) a kötetés ideje alatt az évfolyamok nem használhatók,
- c) az elveszett vagy megrongálódott folyóiratokat nehéz pótolni,
- d) a kötetési költségek állandóan emelkednek.

2. A folyóiratok meghatározott ideig történő őrzése és a régebbi évfolyamok időnkénti selejtezése.

Előny:

- a) a folyóirat-állomány kötetszáma csökken,
- b) nincs beszerzési költségnövekedés

Hátrány:

- a) ua., mint 1. b), c),
- b) a kötetési költségek csak kevésbé csökkennek,
- c) a könyvtárközi kölcsönzés iránt nagyobb lesz az igény.

3. A 3–5 évnél régebbi folyóiratok folyamatos felcserélése mikroformákkal és mikroformában való megőrzése.

Előny:

- a) nincs helyiség-növekedés,
- b) a teljes folyóirat-állományt folyamatosan a kutatóknak ki lehet adni,
- c) nincs kötetési költség,
- d) a mikrofilmen levő információ visszakeresése automatizálható.

Hátrány:

- a) a gyarapítási költségek nőnek a mikroformák pótlólagos beszerzésével,
- b) speciális berendezések szükségesek,
- c) a kutatók várhatóan idegenkednek a mikroformáktól.

4. A folyóiratok beszerzésének megszüntetése. A szükséges évfolyamoknak (cikkeknek) más könyvtáraktól xeroxmásolatban való beszerzése.

Előny:

- a) nincs tárolási gond,
- b) nincs előfizetési költség,
- c) nincs kötetési költség.

Hátrány:

- a) az információszolgáltatás lassul,
- b) körülményes lesz a folyóiratokhoz hozzáférni (a kutatómunka hatékonysága ezáltal csökken),
- c) a könyvtárközi kölcsönzési (másolati) költségek növekednek.

Az alternatívák összevetésénél a munkacsoport a 3. változatot részesítette előnyben, és ezt dolgozták fel a programban.

A javaslat lényege

1. A kutatóintézetnek járó folyóiratokat – későbbi kezelésük szempontjából – két kategóriába sorolták:

- a) csekély érdeklődésre számottartó folyóiratok (pl. Chemical Engineering News, New Scientist), ezek 5 évig megőrzendők, utána selejtezhetők,
- b) érdeklődésre számottartó folyóiratok (pl. Journal of Chemical Society) – ezek kötetlen állapotban 5 évig megőrzendők – az évfolyamok visszamenőlegesen mikrofilmlapon beszerzendők és megőrzendők.

(Az intézeti felmérések, de általában a hivatkozási statisztikák is alátámasztották e rangsorolás helyességét, ugyanis az évfolyamokat 3 évig használják a legintenzívebben, 5 év után pedig fokozatosan kevésbé.)

2. A kutatások eredményessége érdekében a referálólapokat továbbra is papírfórmában kell beszerezni. (Bár menet közben – különösen a harlowi könyvtárban – felmerült, hogy az elsődleges forrásokat szerzik be papírfórmában, a másodlagosokat pedig mikroformátumban, a használat, a másolatkészítés és a beszerezhető mikrofilmfajták ismeretében másként döntöttek.)

3. A mikroformák közül a mikrofilmlapra esett a választás. A tekeresfilmen beszerezhető évfolyamok utólag jacketelendők. A mikrofilmlapok úgy dolgozandók fel, hogy egyértelműen és könnyen meg lehessen keresni rajtuk a kívánt információt.

4. A berendezések a kutatómunkát tegyék hatékonyabbá. Az olvasókészülékek legyenek könnyen kezelhetők, zajtalan működésűek, megfelelő legyen a visszagyújtás. Az olvasó- nagyító készülékeknek legyen nagy másolási sebessége, azonnali üzemmódja, jó karbantartási hálózata, működjenek kis papírköltséggel.

A javaslat a kutatókomplexum öt könyvtárának összességében 11 százalékos költségnövekedést irányzott elő az elsődleges folyóiratok beszerzésére.

A program gyakorlati megvalósítása

1980 óta a harlowi könyvtárban mikrofilm-folyóirat-állományt hoznak létre a javaslat megadott szempontjai szerint. A régebbi évfolyamokat folyamatosan mikrofilmlapon szerzik be. A csak tekeresfilmen hozzáférhetőket folyóiratszámokként szétvágják, és a mikrofilmcsíkokat mikrofilmlapként jacketelik.

A b) kategóriába sorolt kurrens megrendeléseket egyidejűleg a mikroformában való rendelésre is kiterjesztik. A 173 címből ez 150 címet érint. (A 150-ből 88 cím beszerezhető mikrofilmlapon, 8 cím csak tekeresfilmen.) A beszerzések zömét a University Microfilms és a Pergamon Press szállítja. Néhány címet csak ügynökségen keresztül sikerül megkapni. A kurrens rendelések többségénél az előző évben már jelezni kell a mikroforma iránti igényt (egyedül a Pergamon Press teljesíti egyidejűleg mindkét formában a rendelést).

Költségek

A folyóiratoknak mindkét formában való beszerzése következtében évi 4500 dollárnyi a költségnövekedés. Annak ellenére, hogy általában a mikroforma olcsóbb a papírfórmánál (pl. a *British Journal of Pharmacology* papíron 99,50 font, mikroformában 12,86 font), a kutatóintézet profilját érintő fontosabb folyóiratoknál a megtakarítás csekély volt, főleg azért, mert a Pergamon Press mikroformában kiadott folyóiratainak magasabb előfizetési ára volt a tervezettnél (pl. a *Biochemical Pharmacology* papíron 307,37 font, mikrofilmlapon 140,24 font).

A költségvetést részben ellensúlyozza, hogy

- A kötetési kiadások (évi 1800 dollár) elmaradtak, csak azokat a folyóiratokat kellett továbbra is bekötetni, amelyekhez nem lehet mikroformában hozzájutni,
- a könyvtárközi kölcsönzési költségek kisebbek voltak a tervezettnél,
- a feleslegessé vált bekötött évfolyamokat sikerült értékesíteni (a program ezzel nem számolt).

Az eltelt időszakban a javaslatban előirányzott 11 százalékos gyarapítási költségnövekedéssel szemben a papírfórmában beszerzett folyóiratoknál csak 7,5 százalékos volt az emelkedés a korábbi évekhez viszonyítva.

A mikrofilmek feldolgozása és tárolása

A könyvtár a mikrofilmlapokat mappákban tárolja, zsindelesen egymás fölött. A mikrofilmlapok tasakján pontosan feltüntetik a lefényképezett folyóirat állományadatait (évfolyam, lapszám). A mappák ezen kívül részletesen tartalmazzák a folyóirat címét, évét, évfolyamát stb. (A költségkimutatásban nem szerepelt a mikrokiadások beszerzésével, az állományba vétellel stb. járó idő- és munkatöbblet). A tapasztalatok szerint az albumban nem porosodnak a mikrofilmlapok, és a fizikai behatásoktól (fény, hő, karcolás) védve vannak.

A mappákat nem külön tárolják, hanem a kötetlen folyóiratok után következnek a raktárban. A kivett mikrofilmlapokat – nehogy összekeveredjenek – használat után a kutatók az asztalokon hagyják, és a könyvtárosok naponta visszahelyezik azokat a mappákba. A kutatók általában szakszerűen használják a mikrofilmlapokat, azok alig sérültek meg eddig. Figyelemre méltó az is, hogy elenyésző esetben lett volna szüksége egyidőben több kutatónak ugyanarra a mikrofilmlapra.

Géppark

A harlowi könyvtárban 9 db olvasókészüléket helyeztek el akkora asztalokon, amelyek mérete kényelmes jegyzetelést tesz lehetővé. Az olvasókészülékek száma – a folyóiratkéresek figyelembe véve – elegendőnek bizonyult. A program a Finlay Microfilm Ltd. által forgalmazott Saul LG16 FCA mikrofilmlap-olvasó készüléket ajánlotta, amelynek ára 235 font (két különböző nagyítású lencsével 381 font), ezt szerezte be a könyvtár. A készülék megfelel az angol szabványnak: könnyen kezelhető, működése zajtalan, horizontális, nagyképernyős, transzparens rendszerű, 1:24, 1:42 arányú a nagyítási lehetőség.

A könyvtár két olvasó- nagyítókészüléket vásárolt, külön a pozitív és külön a negatív mikrofilmlapokról készülő papírnagyításhoz. A Xerox 740 (ára 2500 font)

a pozitív mikrofilmlapokról készít papírmásolatot, a másolat minősége gyenge. A másolási költségek azonban alacsonyak, mert normál xeroxpapírral működik. (A kutatóintézetben eddig is készítettek papírmásolatot AGFA LKP és 3M 700 típusú reader-printerrel.)

A negatív mikrofilmlapok másolását a Micron (Adressomultigraph) DRP100 készülékkel végzik (ára 980 font). Könnyű a kezelése, az elektrosztatikus papír használatával a másolási költségek nagyobbak, mint a Xerox 740-é. Meglehetősen hosszú a bemelegedési ideje.

Az olvasó- nagyítókészülékeket külön szobában helyezték el, hogy működésük ne zavarja a kutatókat (és nehogy túlságosan „rászokjanak” az olvasás helyett). A gépeket csak a könyvtári személyzet kezelheti. A könyvtárosok tapasztalata szerint a kutatók sokkal kevesebb másolatot kérnek így, hogy a készülékek nincsenek az olvasótérben (általában az olvasott oldalak harmadáról kérnek csak papírmásolatot). Átlagosan havonta 800 oldalnyi másolnak, ebből 300-at negatív mikrofilmlapról (számszerint ez kevesebb folyóirat, de egy-egy cikkről több példány).

Fogadtatás a használók körében

Mivel a koncepciót többrendbelileg ismertették a kutatókkal és a javaslatot az ő bevonásukkal készítették (nyilatkozhattak a negatív vagy pozitív tónus használata, a készülék típusa, darabszáma, azok elhelyezése felől), a használók zömét nem érte váratlanul az átalakulás „mikrofilm könyvtárrá”. A könyvtárosok a mikroformák megszerettetésére irányuló „lélektani hadjárat” sikeresen befejezték.

A mikrofilmlapok világos címkézése, a mappák szembeötlő feliratozása, a készülékek egyszerű kezelése hozzájárult ahhoz, hogy a kutatók rövid időn belül megbarátkoztak a mikrofilmlapok használatával. Kedvező volt az is, hogy az évfolyamok mindegyike állandóan rendelkezésre állt (nem volt köttetésen) és hogy a b) kategóriájú legkeresettebb folyóiratok régebbi évfolyamait hosszabb ideig papírformában is megőrzi a könyvtár. Említést érdemel még, hogy a kutatók a pozitív tónusú mikrofilmeket szívesebben olvassák.

A harlowi könyvtár hároméves kedvező tapasztalatai bizonyítják: a folyóiratok olvasását a mikroforma alkalmazása nem gátolja és a „mikrofilm könyvtár” használata korántsem olyan ijesztő, mint ahogy ez a köztudatban elterjedt.

Miután a kutatási komplexum többi könyvtárában is fokozatosan „éleltre” keltik a javaslatot, ott a következő 10 évben várhatóan nem lesz többlet-polcfolyóméterre szükség. Általános igyekezet, hogy a technika fejlődésével bevezessék – különösen a műszaki könyvtárakban – a videolemezeket, az elektronikus újságokat, valamint a teletextet, jelenleg még azonban a raktározási gondok leküzdésének egyféle – talán legtakarékosabb – megoldása a mikroformák használata.

/BLICK, A. R. – WARD, S. M.: A mikroforma policy to reduce the physical growth of industrial libraries = Aslib Proceedings, 36. köt. 1984. p. 165–176./

(Tremkóné Meszleny Mária)

A külföldi időszaki kiadványok online központi katalógusának megvalósítása Csehszlovákiában

Csehszlovákiában a külföldi folyóiratok központi nyilvántartása a pozsonyi egyetemi könyvtár és a prágai UVTEI együttműködésével valósul meg. A pozsonyi egyetemi könyvtár a központi katalógust nyomtatott formában is kiadja. A rendszert az egyetemi könyvtár üzemelteti, amely összegyűjti és gépi nyilvántartásra alkalmas formában feldolgozza az adatokat. Az input-adatok feldolgozásának komplex technológiáját az UVTEI (=Ústředí Vědeckých, Technických a Ekonomických Informací – Tudományos Műszaki és Gazdasági Tájékoztatási Központ) dolgozta ki.

Az időszaki kiadványok központi katalógusának gépi rendszere, (Automatizovaný systém souborného katalogu periodik, ASSKP)

Az adatbázis két részből áll, az egyik a folyóiratok bibliográfiai adatain kívül a lelőhelyeket is tartalmazza (kb. 15 000 cím), a másikban az utalók találhatóak, amelyek a címváltozásokra, a folyóiratok megszűnésére, összeolvadására stb. vonatkoznak. A folyóiratokat járató intézményeket kóddal azonosítják, amely a működési területre és az intézmény típusára utal, pl. XXY NNN.